

89 Bulgaristan Göçmenlerinin Kimlik Kurguları Üzerinden Şehre Uyum Pratikleri: Sakarya Örneği

Begüm Hergüvenç*

Abstract:

Title: *The Immigrants of 1989 from Bulgaria and Their Adaptation to City as Identity Construction: Sakarya Case*

This study takes form on the narratives of the immigrants who settled in Sakarya following the Forced Migration of 1989 from Bulgaria. It aims to tell the reasons for the immigrants' decisions to move into Sakarya, whether they are satisfied with their lives, their thoughts about returning to Bulgaria, and their regrets and remorse. In addition, it essentially focuses on "in what ways" the immigrants perceive the locals and how they construct their own identities in accordance with this perception. The immigrants construct their identities in contrast with the locals. This construct has made the immigrants in closer ties with their kins and friends in a common identity, and, in turn, these ties of familiarity have strengthened their ties with the city. On the other hand, the distance the immigrants put between themselves and the locals, especially when solidarity networks are absent, made their integration into the city somewhat more difficult.

Keywords: Forced Migration, Turks of Bulgaria, Immigrants from Bulgaria, Sakarya

Giriş

1989 yılı, Türkiye, Bulgaristan ve en çok da bu coğrafyalara tabi insanlar için tarihsel bir fay hattının kırılması anlamına gelmektedir. Bu

---

* Ph.D. candidate, Yıldız Technical University, ORCID ID: 0000-0001-8676-2580
e-mail: begumher@gmail.com

büyük kırılmaya giden süreçte zaman zaman daha küçük, zaman zaman daha şiddetli depremler gerçekleşmiş, Balkan coğrafyasından Türkiye'ye yönelen göç dalgaları tarihsel olarak iç içe girmiş iki coğrafya arasındaki ilişkilerin muhteviyatının sonuçlarından biri olagelmıştır. Bulgaristan'ın 93 Harbi'nden sonra 1878 yılında Prenslik, 1908 yılında ise bağımsız bir devlet olarak Osmanlı Devleti'nden ayrılışıyla birlikte yoğun bir Türk nüfus Bulgaristan'a bağlı topraklarda kalmış; 93 Harbi, Balkan Savaşları sonrasında göç dalgaları olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra; 1950-1951 ve 1968-1978 yılları arasında da Bulgaristan'dan Türkiye'ye yoğun göç dalgaları meydana gelmiştir. Son göç dalgası ise 1989 yılında asimilasyon politikaları neticesinde gerçekleşmiş, hem gelen göçmenlerin sayısı baz alındığında, daha da önemlisi beraberinde getirdikleri hatıralar açısından bakıldığında en yoğununu da bu dalga olmuştur.

Bakışımızı 1984-1989 asimilasyon politikaları ve zorunlu göç sürecine çevirdiğimizde, Bulgaristan'da Jivkov Hükümeti'nin Osmanlı İmparatorluğu tarafından ilhak edilen Balkanlar coğrafyasının zorla Türkleştirildiği ve Müslümanlaştırıldığı fikrinden yola çıkarak Bulgaristan'daki Türk ve Müslümanların esasen Bulgar olduğunu iddia etmesiyle başlayan bir süreçle karşılaşırız. Darina Vasileva, bu iddia ile beraber "ulusal yeniden doğuş süreci" adı verilen sürecin başlatıldığına, Bulgaristan Türklerinin totaliter Bulgaristan hükümeti tarafından "gelişen sosyalist topluma" entegre edilme arzusuyla asimilasyon politikalarının hedefi olduğuna işaret etmektedir.¹ Bu amaçla Jivkov Hükümeti 1984 yılının son aylarında zorla isim değiştirme politikalarına başlamış, Türkçe isimler Bulgarca isimlerle değiştirilmiş; asimilasyon süreci kamusal alanda Türkçe konuşmanın yasaklanması ve yasağın delinmesi neticesinde uygulanan para cezaları, inanca yönelik yasaklar, geleneksel kıyafetlerin ve Türk müziğinin yasaklanması, Bulgar gelenek ve alışkanlıklarının yerleştirilmeye çalışılması gibi kimlikle birebir ilgili alanlarda, gündelik hayatın topyekün değişimine neden olacak uygulamalarla ilerletilmeye çalışılmıştır.² Türk ve Müslüman nüfusun asimilasyon politikalarına gösterdiği tepkiler neticesinde Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov 2 Haziran 1989 tarihinde bir açıklama yaparak Türkiye'yi sınır kapılarını açmaya çağırmış, isteyenlerin pasaportlarıyla birlikte gitmesine müsaade edeceklerini bildirmiştir.³ Turgut Özal

¹ Darina Vasileva, "Bulgarian Turkish Emigration and Return", *International Migration Review*, c. 26, s. 2 (1992): 342-352, s. 346.

² Ömer E. Lütem, *Türk - Bulgar İlişkileri 1983 - 1989*, (Ankara: ASAM Yayınları, 2000): 439-470.

³ Ercüment Konukman, *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan*, haz: Kutlay Doğan, (Ankara: 1990): 60.

Hükümeti'nin, sınır kapılarını Bulgaristan'dan gelecek Bulgaristan Türklerine açmasıyla, Jivkov'un konuşmasını takiben ilk üç ay muazzam bir göç dalgası yaşanmış, üç aylık sürenin sonunda vize uygulamasına geçilmesiyle sınırı geçen göçmen sayısı düşmüştür. İlk üç aylık göç dalgası içerisinde Türkiye'ye giriş yapan kişi sayısının 350 bini aşkın olduğu, 1989 yılının sonuna kadarsa gelenlerin 154 bin civarının Bulgaristan'a geri döndüğü ifade edilmektedir.⁴ Göçmenler, Türkiye'nin sınır kapılarından girer girmez çeşitli illere geçiş yaparak kendilerine yeni bir hayat kurma amacıyla adımlar atmaya başlamışlardır.

Asimilasyon politikalarıyla beraber göçe zorlanan Bulgaristan Türklerinin Türkiye'de Marmara ve Ege Bölgesi'ndeki illerde yoğunlaştığı tespit edilmektedir. Göçmenlerin yerleştikleri iller bazında bir analiz yapacak olursak 1950-1988 döneminde vuku bulan göçlerde İstanbul, Bursa, İzmir, Tekirdağ, Eskişehir, Kırklareli, Manisa, Ankara, Kocaeli illerinin yoğunlukla göç aldığı; 1990 sonu itibariyle Eskişehir ve Kocaeli'nin yerine Edirne ve Sakarya'nın göç alan ilk 9 il listesine girdiği gözlenir. Son göç dalgasıyla birlikte Sakarya özelinde göç eden kişi sayısının 921 olduğu ifade edilmektedir.⁵ 1990 yılı genel nüfus sayımlarına baktığımızda, Bulgaristan'da doğduğunu söyleyen kişi sayısının 1106 olduğu görülmektedir.⁶ Konukman'ın belgeleri ise Sakarya'daki göçmen sayısının 3068 olduğunu aktarmaktadır.⁷ Bunun dışında göçmenler için yapılan konutların en yoğun olduğu 8. il 1030 konut sayısı ile Sakarya'dır.⁸ Özellikle kişi sayısını baz aldığımızda, veriler, yukarıda görüldüğü üzere, değişkenlik gösterse de Sakarya'ya yerleşen göçmenlerin oranının azımsanmayacak nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Bulgaristan göçmenleriyle ilgili saha çalışmalarına baktığımızda İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara, Eskişehir, Tekirdağ, Balıkesir, Mersin, Çanakkale, Kocaeli gibi çeşitli illerde zorunlu göçle gelen Bulgaristan

⁴ Magdalena Elchinova, "Alien by Default: The Identity of the Turks of Bulgaria at Home and in Immigration", *Developing Cultural Identity in the Balkans: Convergence vs. Divergence*, R. Detrez and P. Plas, (Brüksel: P.I.E.-Peter Lang, 2005): 87-110, s. 87.

⁵ (Bulgaristan'dan Türk Göçleri, Sosyal Planlama Başkanlığı, 1990, 10)'den aktaran, Nihan Cığerci Ulukan, "Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008): 70, 76.

⁶ Türkiye İstatistik Kurumu 1990 Yılı Genel Nüfus Sayımı Verileri, <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>, [Erişim tarihi: 25.04.2020]

⁷ Konukman, "Tarihi Belgeler Işığında", 85.

⁸ Turhan Çetin, "Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Nüfusun Dağılımını Etkileyen Coğrafi ve Kültürel Faktörler", *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) 6. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler*, 3-5 Kasım 2010, (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2011): 71-82, s. 74.

Türklerinin gündelik hayatta, istihdamda yaşadıkları deneyimlerin irdelendiği; göç etmeden önce Türkiye’den beklentileri ve karşılaştıkları güçlükler, ekonomik ilişkileri, uyum süreçleri, dayanışma ağları, göçmenlik algıları, siyasete katılım biçimleri gibi birçok konunun masaya yatırıldığı görülmektedir. Sakarya, yerleşen göçmen sayısı itibariyle üst sıralarda yer almasına rağmen şimdiye kadar üzerine çalışılan bir il olmamıştır.

Çalışmadaki hedefim Sakarya’da yaşayan göçmenlerin kimlik kurulumlarının şehre uyum sağlama sürecindeki etkisine odaklanmaktır. Bu doğrultuda göçmenlerin Sakarya’ya neden yerleştikleri, şehirde yaşamaktan memnun olup olmadıkları, “yerli” halkla etkileşimlerinin ve temaslarının ne düzeyde olduğu sorularına odaklandım. Yanı sıra Bulgaristan Türkleri ile Türkiye’deki Türklerin kültürünün benzeşikliğine vurgu yapan yaygın literatürden yola çıkarak göçmenlerin “yerli” halka dair algılarının ne olduğu ve kendi kimliklerini hangi nüveler üzerinden kurguladıkları, neticede kurguladıkları kimlikle birlikte kültürel adetlere ve gündelik yaşam biçimlerine angaje olup olmadıklarının ele alınmasının neticesinde şehre uyum sağlama deneyimlerini anlamaya çalıştım.

Çalışmayı nitel araştırma yönteminin veri toplama tekniklerinden biri olan derinlemesine görüşmeyi kullanarak yapılandırdım. Ekim-Aralık 2019 tarihleri arasında Sakarya Bal-Göç Derneği aracılığıyla 5 kadın 5 erkeğe ulaşarak toplam 10 kişiyle görüşmeler gerçekleştirdim. Ulaştığım kişilerin beşi, biri sınır dışı edilmiş olmak üzere vize uygulamasının olmadığı Haziran- Ağustos ayları içerisinde giriş yapmış; diğer beşi ise kapılar kapandıktan sonra vize alarak Türkiye’ye gelmişlerdir. Yaptığım görüşmelerin süresi 50 dakika ile 2,5 saat arasında değişiyor. Bazı görüşmeler hem görüşmecilerin hem de araştırmacı olarak benim konuya dair heyecanımız dolayısıyla planlanan sürenin epey aşılmasıyla sonuçlandı. Yanı sıra, birçok görüşmeciyle görüşmeleri sonlandırdıktan sonra da kişisel sohbetimizin devam etmesi, özellikle göçmen kadınlarla grup sohbeti yapma şansım, hatıraları ve hislerini nasıl aktardıklarını gözlemlemek açısından muhteşem bir fırsat verdi. Neticede görüşmelerin deşifresi ve raporlanmasının akabinde yoğunlaşılan başlıklar üzerinden bir ayrıma giderek görüşmeleri dört bölüm üzerinden ele almaya; göçmenlerin yoğunlukla işaret ettiği alanları, ilgili konuyla bağlantılı olan bölümlerde alt başlıklar halinde sunmaya çalıştım. Sakarya’nın küçük bir şehir olmasından hareketle, görüşmecilerimin en ufak incinme ihtimallerini ortadan kaldırmak için, isimleri ve ses kayıtları bende kalmak kaydıyla; gerçek isimlerini çalışmanın içerisinde kullanmamayı tercih ettim. Buna karşın

göçmenlerin yaşlarını, cinsiyetlerini ve Bulgaristan'dan geldikleri şehirleri dipnotlarda belirttim.

Göç Kararı

Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Sakarya'ya yerleşme nedenlerinin, her göçmenin hikayesi eşsiz olsa da bazı ortaklıklara işaret ettiği görülür. Bu ortaklıkları ana başlıklar halinde toplamak istediğimizde; Sakarya'ya yerleşmedeki en önemli itkinin aile, akrabalık, arkadaşlık bağları olduğu, ikinci olarak Sakarya'nın doğası ve konumunun yerleşme kararında rol oynadığı, son olarak iş ve mesleğe dayalı tercih etkili olduğu anlaşılır. Bu nedenleri kategorize ederken değinmemiz gereken, göçün ilk üç ayında hızlı bir şekilde göç edip yerleşenlerle 1990 yılı içerisinde vize alarak yerleşenler arasında Sakarya'yı tercih etmeye dair herhangi bir fark olup olmadığı sorusudur. Vizeyle gelen beş göçmenin tamamı özellikle göçün ilk aylarında Bulgaristan'dan gelen aile ve akrabaları Sakarya'da yaşadıkları için Sakarya'yı tercih ettiklerini belirtirler. Hatta aralarından bir tanesi (şu anda asla ayrılmak istemediğini vurgulayarak) ilk başta Türkiye'ye gelmek istememesine rağmen ailesi Türkiye'de olduğu için Türkiye'ye göç ettiğini ifade etmektedir. Kan bağının göçün rotasını değiştirebilecek güce sahip olduğu açıktır:

"Amacım benim, Avrupa'ya açılmaktı. Açılacaktım, problemler oluştu. Çünkü babam burada, annem burada, biraderim burada, Adapazarı'na yerleşmişlerdi. Devamlı çağırıyorlardı beni, gel. Onlar seksen dokuzda gelmişti ama ben İsviçre'yi düşünüyordum. Oralar daha güzeldi ama kıyamadım anneme, babama ve iki bavulla; hanımı, oğlumu yanıma..."⁹

Göçün rotasını değiştirebilecek güce sahip aile, akrabalık ve arkadaşlık bağları aynı zamanda bir mekânı "vatan" yapabilme gücüne de sahiptir: *"Sakarya'da tanıdık arkadaşlarımız ve ablam var. "Bir yandan arkadaşlar bir yandan kardeş burayı vatan olarak tercih etmemize etken oldu"*¹⁰ ifadesinden de anlaşılacağı üzere, dayanışma bağlarının hayati bir rol oynadığı görülmektedir.

Göçmenlerin Sakarya'ya yerleşmesinde etkili olan ikinci faktör ise, Sakarya'nın ikliminin ve doğasının Bulgaristan'da yaşadıkları yerlere benzemesi üzerinden tanımlanmaktadır. Bulgaristan'dayken Türkiye'yi gerçek evleri, yurtları, vatanları olarak gördüklerine dair anlatılar sık sık tekrarlınsa da Bulgaristan Türklerinin, Bulgaristan'dan söz ederken

⁹ 2. Katılımcı, (65, erkek, vizeli, Osmanpazarı) ile mülakat, 23.10.2019, Sakarya.

¹⁰ 5. Katılımcı, (65, erkek, vizesiz, Kırcaali) ile mülakat, 06.11.2019, Sakarya.

“memleket” demeleri dikkate değerdir. Bununla bağlantılı olarak, Sakarya ile kurulan ilk bağın kendi “memleketlerine” olan benzerlik üzerinden tanımlandığı, Sakarya’nın doğası ve ikliminin bu benzerlik üzerinden güzelleştiği görülür. Bulgaristan Türklerinin, Türkiye’yi vatan olarak görüyor olmaları; fakat diğer yandan da bir yerin vatan olması için gerekli koşulları Bulgaristan’daki "vatanları" ile olan benzerliklerin belirliyor olması anlamlıdır.

Son olarak, görüşülen göçmenlerin küçük bir kısmının ise iş dolayısıyla Sakarya’ya geldiği anlaşılmaktadır. Devlet memuru olarak atama isteyenlerin Sakarya’ya atanmasının yerleşim nedenlerinden bir tanesi olduğu görülür. Bu şekilde beyan veren iki görüşmeci Sakarya’ya yerleşmedeki temel sebeplerini aile ve akrabalar olarak değil, iş durumu olarak nitelemişlerdir.

Beklentiler, Pişmanlıklar, Özlemler

Görüşülen Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye’ye yerleştikten sonra beklentilerinin, özlemlerinin, pişmanlıklarının çeşitlendiği anlaşılırken göç etmeden önce Türkiye ile ilgili, Sakarya ile ilgili herhangi bir beklenti içerisinde olmadıklarına dair beyanda buldukları görülür. Özellikle ilk 3 aylık süre zarfında yerleşen göçmenler bir an önce Bulgaristan’dan çıkmak ve Türkiye’ye yerleşmekten başka beklentileri olmadığını altını daha fazla çizmektedir:

“Baskı dönemi olduğu için çocukları kurtarmaya geldik. İş kurarım, öğretmen olurum böyle şeyler hiç düşünmedik biz. Bizim verdiğimiz mücadele kimlik mücadelesiydi. (...) Hiçbir beklenti olmadan geldik. Ne bulursak çalışacağız diye geldik. Eşim de öğretmen, biz, yani ikimiz de öğretmenlikten önce, eşim konfeksiyonda kendim de ışıklı reklam atölyesinde çalıştık.”¹¹

Sakarya’ya yerleşmeden önce Sakarya ile ilgili bilgiye sahip olan göçmenler olduğu gibi, hiçbir bilgisi olmayan göçmenler de vardır. Sakarya ile ilgili bilgisi olan göçmenler özellikle yakınlarından Sakarya’nın doğası ve konumuyla ilgili olumlu ifadeler duyduklarını dile getirirler. Bu noktada bir görüşmecinin farklı beyanı dikkat çekmektedir: “(Göç sırasında Kırklareli’nde kamptayken görüşmecinin eşi tanıdıklarıyla karşılaşmış) *Adam demiş ki eşime sakın boğazdan öte geçme.*

---

¹¹ 5. Katılımcı, (65, erkek, vizesiz, Kırcalı) ile mülakat, 06.11.2019, Sakarya

*Nereye gidiyorsun, Adapazarı'na, sakın demiş Adapazarı'na gitme. Hala da neden öyle dedi, nedenini bilmiyoruz."*¹²

Sakarya'ya gelmeden önce şehre dair bir umut beslemiş olsalar da olmasalar da görüşülen göçmenlerin tamamı maddi olarak hayat standartlarından memnun olduklarını dile getirirler. Bunda görüşmecilerin bizzat kendilerinin ve/ya eşlerinin aktif iş yaşamının devam ediyor olması, İstanbul, İzmir gibi büyükşehirlere oranla Sakarya'da yaşamının görece daha kolay olması gibi faktörler elbette etkilidir.

Yaşam standartlarından memnun olmanın dışında, Sakarya'ya geldiğinizde pişman oldunuz mu sorusunu yönelttiğim göçmenlerin biri hariç, diğerleri Sakarya'ya yerleşmiş olmaktan pişman olmadıklarını dile getirmişlerdir. Zaman zaman bu soruya verilen yanıtların kafa karıştırıcı olduğu görülür; zira yerleşmiş olmanın işaret ettiği anlam Sakarya'ya yerleşmekten çıkarak Türkiye'ye yerleşmiş olmakla eş değer bir düzlemde ifade edilir. Ayrıntılandığımızda, Sakarya'ya yerleşmiş olmaktan pişmanlık duymadığını, Sakarya'yı sevdiğini, burada yaşamaktan dolayı mutlu olduğunu dile getiren göçmenler; Sakarya'dan başka yerde yaşama imkânı olsaydı -artık çok geç olduğunu ima eden bir anlatım eşlik etmek suretiyle- bu imkânı kullanacaklarını dile getiren göçmenlere oranla çoğunluktadır. Sakarya'yı sevdiğini ifade eden göçmenlerin gösterdikleri en büyük kanıt, 1999 depreminden sonra Sakarya'da yaşamaya devam etmiş olmalarıdır. Zira 1999 depreminin, tüm Sakarya halkı gibi, Bulgaristan göçmenleri için de oldukça travmatik olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada 1999 depreminin Bulgaristan göçmenleri için travmatik olmasının özgün bir yanına değinmek gerekir. Bu bağlamda görüşmecilerden bir tanesinin şu sözleri dikkat çekicidir: *"Bizim eşlerimize, bayanlarımıza çok şeyler oldu. Açık geziyorsunuz, sizden ötürü Allah bizi cezalandırdı manasında sözler oldu."*¹³ Bu haliyle 1999 depreminin göçmenlerde hem bir kırılma yarattığı hem de Sakarya'da kalmaya devam etmekle adeta şehirle bağlantı açısından bir tutkal vazifesi gördüğü söylenebilir.

Sakarya'da -isteyerek yahut istemeyerek- yaşamaya devam etseler de bazı göçmenlerin, "Balkanlar'dan gelen göçmenler olarak" Sakarya'nın yaşam tarzının kendilerine uymadığını söylediklerine şahit olunmaktadır. Bu göçmenler Avrupa'yı, Trakya'yı, İzmir'i, İstanbul'u, Eskişehir'i kendi yaşam tarzlarına daha yakın olarak nitelerler.

¹² 7. Katılımcı, (61, kadın, vizesiz, Razgrad) ile mülakat, 13.11.2019, Sakarya.

¹³ 3. Katılımcı, (65, erkek, vizesiz, Kırcaali) ile mülakat, 30.10.2019, Sakarya.

Sakarya'ya yerleşmiş olduğu için pişmanlık duyan yahut başka bir şehirde yaşamayı tercih edecek göçmenlerin anlatılarına da kulak vermek gerekir:

“Eşim pişman değil ama ben pişmanım. Adapazarı'nda kimsem yok. Eskişehir'e gitmeyi tercih ederdim, orada akrabalarım çok... Arkadaşlarım ve akrabalarım... Dedim, ya İstanbul olsun ya Eskişehir olsun. (...) Biz Adapazarı'na geldik görmemişiz ki... İnsanlar kapalı, pardesülü yaz ortasında. Ben eşime dedim ki, ben gideceğim dedim. Hep gideceğim, hep gideceğim.”¹⁴

Yukarıda işaret ettiğim üzere, merceğimiz Türkiye'ye çevrildiğinde görüşülen göçmenlerin tamamı Türkiye'de bulunmaktan hiç pişman olmadıklarının altını çizmişlerdir. Birçoğu asimilasyon politikalarına kadar Bulgaristan'daki hayatlarından memnun olduklarını dile getirmiş, buna rağmen geri dönmeyi asla tercih etmediklerini belirtmişlerdir: *“Ya ne döneceğim. Ben süper bir hayat yaşamıştım orada, yaşamışım... (...) ben burasını seçtim, annem babam burada, dedim kesinlikle dönmek yok, burada...”¹⁵* Dikkat çekici nokta, göçmenlerin Türkiye'ye gelmiş olmalarından dolayı asla pişman olmadıklarına yaptıkları vurgunun yanında asimilasyon politikalarına gelene kadar Bulgaristan'daki hayatlarından memnun olduklarını söylemeleridir. Bu söylem elbette farklı şekillerde yorumlanabilir; ilk olarak, bu yorum öncelikle Bulgaristan Türklerinin hafızasında asimilasyon politikalarıyla yaşadıkları deneyimlerin kendileri için ne kadar can yakıcı olduğuna işaret eder, bir başka yorum ise Bulgaristan'daki yaşamlarından duydukları memnuniyeti vurgulayarak burada çektikleri sıkıntıların vatanda bulunmak koşuluyla dindiği anlamı üzerinden yapılabilir.

İkinci anlam üzerinden okuduğumuzda Türkiye'de kalmaya devam etmenin, dönmek istemiyor/istememiş olmaya yapılan vurgunun Bulgaristan göçmenleri için işlevsel bir yanı olduğu, anlatılar dikkate alındığında defalarca göze çarpar. Bu çıkarım göçmenlerden bazılarının dönmeyerek yahut Bulgaristan'dan ayrılarak neleri kaçırdığını vurgulamalarının altında, bazılarının ise dönenlere yönelik bakış açılarının sergilenişinde yatar. Parçalanmış aileler, Bulgaristan'daki hayatlarıyla karşılaştırınca Türkiye'deki hayat şartlarının zorluğu yahut hayata sıfırdan başlamanın güçlüğü gibi sebepler geri dönenlerin dönüşlerinin meşruiyetini sağlar. Diğer yandan, geri dönenlerin “büyük” beklentilerle gelmiş olabileceği, bu yüzden beklentileri karşılanmadığı için geri dönmüş olabileceklerine dair tahmin yürütülür. Geri dönenlerle

¹⁴ 7. Katılımcı, (61, kadın, vizesiz, Razgrad) ile mülakat, 13.11.2019, Sakarya.

¹⁵ 2. Katılımcı, (65, erkek, vizeli, Osmanpazarı) ile mülakat, 23.10.2019, Sakarya.

ilgili daha kötümser ifadeler de vardır. Örneğin, Bulgaristan'a geri dönenlerin Bulgaristan hükümetinin tabir-i caizse komplosu olduğu iddiası görüşmecilerden biri tarafından şu sözlerle dile getirilir:

“Geri dönmek kanaatimce, demin de belirttiğim gibi önceden planlanmıştı. Bazı insanlar biz sınura geldiğimizde; o rejim için çalışan, halk arasında muhbir olarak bilinen yani Türkler arasında, insanları biz sınırda gördük. Bizden önce onlar gelmişti oraya. Bu insanlar bizden önce o sınura gelmişti ve daha sonra benim tahminimce bu insanlar geri dönme propagandası yaptılar. Türkiye’yi kötüleme...”¹⁶

Bir diğer görüşmeci ise geri dönenlerin yeteri kadar mücadele etmediği konusunda görüş bildirir:

“Biz sınırdan geliyoruz, biz diyelim on kişi giriyoruz, yüz kişi çıkış yapıyor. Hepsi ağlıyor, moralleri bozuk, gençler dönüyor. Diyorum bunlar, kendi kendime böyle bir düşünüyorum, dışarı açılmamışlar, görmemişler bir şey. Türklükle alakaları yok. Belki Türk ama o sevgileri, düşünceleri yok. Diyorum bunlar hazırcular (hazırcılar). Anneleri büyütmüş, babaları çalışmadan işte öyle tembel insanlar. Benim için dönenler, hepsi de tembel insanlar. Tabi ki de, mücadele vereceksin ya. Böyle bedavaya yok bir yerde ya.”¹⁷

Anlaşılan göçmenler arasında daha fazla “Türk” olmak, daha fazla “Türk” hissetmek bir zaruriyet taşımaktadır. Türkiye’ye gelmiş olmaktan pişman olmamak, geri dönmemiş olmaya yönelik söylemler, Türkiye’de kalmanın Türk kimliği ve tarihini sahiplenmenin duygusal arka planı dışında göçmen topluluğunda yer edinmek adına bir anlamı olduğu fikrini de akla getirir. Geri dönenlere yönelik algı, kalanların “onlardan olmadığını” kanıtlamasının bir yolu olarak Türklüğe sıkı sıkıya sarılan bir söylemi daha da güçlendirmiş olabilir. Bu iddia geri dönenlerle ilgili ifadeleri niçin işlevsel olarak gördüğümü açıklamaktadır.

İkinci olarak, Bulgaristan’da kalmanın “getireceği” düşünülen avantajlarının da vurgulanması, fakat bu avantajların geri plana itilmiş olduğuna yapılan vurgu hem yukarıdaki iddiamı destekleyecek bir alt metin sunar hem de kalmak için edilen mücadelelerin soyut çıktısının - vatanda olmak, özlem çekmemek gibi- her şeyden üstün olduğunu vurgulama işlevi görür:

“Lise mezunu ve üniversite mezunu arkadaşlarımız Bulgaristan’dan, Türklerden, milletekili oldular. Hatta benim bir okul arkadaşım Bakan oldu,

¹⁶ 4. Katılımcı, (60-65, kadın, sınır dışı edilmiş, Kırcalı) ile mülakat, 30.10.2019, Sakarya.

¹⁷ 2. Katılımcı, (65, erkek, vizeli, Osmanpaazarı) ile mülakat, 23.10.2019, Sakarya.

Tarım Bakanı oldu. Yani ben onlarla olsaydım, çünkü çok insan göç etti, Türk Partisi falan kuruldu, o dönem de bir yerlere geldik.Yani böyle bir şey de vardı ama biz dedik, mücadelemizi vereceğiz. Hatta eşim de o yönü ile... Çocuklarımızla bu Türkiye özlemi ile senelerden beri yaşıyoruz. Biz burada uğraşacağız. Mücadelemizi vereceğiz. Yani bir daha onları görmek istemiyoruz gibi o niyetle mücadele ettik hep beraber.”¹⁸

Çocuklarını Türkiye özlemiyle büyütüyor olmak, Bulgaristan’da kalan Türklerin “kıymetli” hale gelmesinin yanında göz önüne alınmayacak kadar değersizdir. Yine de Bulgaristan Türklerinin bir tanesinin bile hafızasında başka türlüünün mümkün olup olmayacağına dair bir düşünce bulutunun geçmediği iddia edilemez:

“Geldiğim için hiç pişman olmadım. Biz anne-baba olarak çocuklarımızı kurtardık diye hiç pişman olmadık ancak şimdi çocuklarımız Bulgaristan Avrupa Birliği’ne girince, ekonomik sıkıntılar da burada baş göstermeye başlayınca, 30 yıl sonra çocuklarımız bize dedi ki; direnemediniz orada, neden geldiniz? Çocuklarımız bize bakın bu suçlamayı yaptı. Siz orada mücadele verecektiniz, direnecektiniz dediler. Ama olayların böyle gelişeceğini nereden bilecektik ki? Avrupa Birliği’ni geçtim Jivkov rejiminin yıkılacağını, isimlerin iade edileceğini, seçmeli de olsa Türkçe okunacağını nereden bilebilirdik?”¹⁹

Yerel Halkla Etkileşim

Sakarya, yerleşik Manavlar (Türkmen kökenli), Abhazlar, Gürcüler, Yörükler, Lazlar, Çerkesler, Arnavutlar, Kürtler, Muhacirler gibi çok sayıda topluluğun ve göçmenin ikamet yeri olan, tarih boyunca sürekli göç alan bir sosyo-kültürel yapıya sahiptir. Berry’nin kültürleşme kavramı üzerinden okuduğumuzda böylesi kozmopolit bir yapının, göç edilen yerdeki “yerli” halk ile göçmenlerin karşılıklı bir iletişim içine girdikleri ve bu iletişimin neticesinde birbirlerini de değiştirip dönüştürerek göç alınan toplumu etkiledikleri bir perspektif üzerinden şekillendiği söylenebilir.²⁰ Dolayısıyla yekpare, bütünleşik bir Sakarya “yerlisi” olmadığı gibi, Sakarya “yerlisi” olarak anılan kesimin birçok etnik ve kültürel tabandan geldiğine işaret etmek gereklidir. Fakat anlatılara odaklanıldığında, Bulgaristan Türklerinin algısında bütüncül bir gelenek-görenekler ağı ve Sakaryalı imgesi bulunduğu görülür.

---

¹⁸ 1. Katılımcı, (59, erkek, vizesiz, Zagoriçe) ile mülakat, 23.10.2019, Sakarya.

¹⁹ 5. Katılımcı, (65, erkek vizesiz, Kırcaali) ile mülakat, 06.11.2019, Sakarya.

²⁰ John W. Berry, "Acculturation: Living Successfully In Two Cultures." *International Journal of Intercultural Relations*, c. 29, s. 6 (2005): 697-712, s. 699,700.

Kültürel çatışmaların yahut kesişmelerin bu genel-geçer Sakarya “yerlisi” imgesi başlangıç noktası alınarak anlatılara sirayet ettiği anlaşılır. “Yerli halk” ile ilk karşılaşmanın getirdiği uyumsuzluklar yahut garipsenen gelenekler gibi farklı dinamikler aracılığıyla inşa edilen algı, aynı zamanda göçmenlerin “yerli” halkın karşısında kendi kimliklerini kurmasına yarayacak doneleri de bünyesinde barındırır.

Bu bağlamda, Stuart Hall’un, bir iktidar ve dışlanma oyunu içerisinde sürekli inşa edilen ve asla tamamlanmayan bir süreç olarak gördüğü kimliklere işaret ederken neyden bahsettiği bir nebze anlam kazanır. Hall, kimliklerin özdeşlikten çok farklılık ve dışlanmanın birer ürünü olduğunu söylerken kimliklerin doğal yahut kaçınılmaz bütünlüğüne değil, sınırları belirlenmiş bir “kapanım” sürecine dikkat çeker. Hall’a göre kimlikler farklılıklar yoluyla inşa edilir.²¹ Stets ve Burke de benzer bir noktaya dikkat çekerek bir kimliğe ait olmanın o kimliği paylaşan grup üyeleriyle olan benzerliklerin, buna mukabil grup dışındaki bireylerle aradaki farklılıkların vurgulanması sonucunu doğurduğunu söyler.²² Farklılıkların öne sürülmesini, Schnapper, “gruplar arasındaki düşmanlığın doğuşu” olarak görür. Bu doğrultuda kolektif “biz” kimliği dışarıdaki tehdit algısını kendi grup bağlılığını vurgulamak için kullanır; aynı zamanda özsaygının inşası da bu grupların niteliklerinin genelleştirilmesini, dışarıda bırakılmasını yahut değersizleştirilmesini sağlar.²³ Kimliğin ait olduğu toplumsal grubun anlamı ise Bilgin’in altını çizdiği üzere referansını toplumsal hafızadan almaktadır. Tarih, coğrafya, kültürel semboller, kurumlar ise bu toplumsal hafızanın birer parçasıdır.²⁴ Bauman’ın tespitiyle, bir grup içerisinde yer alan bireysel kimlik, tam da var olduğu grubun içerisinde yer almakla kendisine güvenilir, korunaklı bir alan yaratmış olur. Dışarıda kalan dünya ise içeridekinin güvenliğine zıt olacak şekilde tehlikelerle dolu olarak mimlenir.²⁵ Bu bakış açısı çalışmamda “yerli” halk ile etkileşim içinde bulunan ve kimliklerini korumaya, savunmaya

21 Stuart Hall, “Who Needs Identity”, *Questions of Cultural Identity*, ed: Stuart Hall, Paul Du Gay, (Sage, 2003): 1-17.

22 Jan E. Stets, Peter J. Burke, “Identity Theory and Social Identity Theory”, *Social Psychology Quarterly*, c.63, s. 3, (2000): 224-237, s. 225.

23 Dominique Schnapper, *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, çev: Ayşegül Sönmezay, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005): 150-153.

24 Nuri Bilgin, “Kültür Değişimleri ve Kimlik Sorunları”, *Aramızdan Ayrılışın 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu*, 2-3 Kasım 2009, (Ankara: Gazi Üniversitesi Rektörlüğü yayınları, 2009), 161-188, s. 173.

25 Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, çev: Sinan Okan Çavuş, 3. bs, (İstanbul: Can Yayınları, 2018): 246-250.

çalışan Bulgaristan göçmenlerinin “yerli” halkı tanımlayış biçimlerinde gözlenebilir.

Bulgaristan’da yaşadıkları evlerden, köylerden, kentlerden ayrılarak Türkiye’ye göç etmek, bir görüşmecinin altını çizdiği gibi, “*hem ülke hem şehir hem rejim değiştirmek*”²⁶ göçmenleri daha önce hiç alışık olmadıkları gündelik hayat pratikleriyle karşı karşıya bırakır. Dolayısıyla bunca değişikliğin arasında “yerli” halkın yaşam biçimine alışmanın göçmenler için oldukça zor olduğu anlaşılmaktadır: “*Tabii hiç sıkıntısız olmadı kızım. Her şey başka, kültür başka, insanlar başka, şehir yabancı.*”²⁷

İki grubun ilk temasının muhteviyatından başlayacak olursak görüşmecilerin tamamına yakını “yerli” halkın kendilerine karşı ilk tutumlarının oldukça olumlu olduğunu dile getirerek kendilerine sıcakkanlı, saygılı, kucaklayıcı ve paylaşımcı yaklaştığını ifade ederler. Buna rağmen aynı göçmenler “yerli” halkın tutumunu yaratan alt metnin göçmen camiasının davranışlarında saklı olduğu imasında bulunur; iyi kalpli, temiz, saygılı, çalışkan, yardımsever olmakla “yerli” halkın kendilerini tanıdığına ve bu davranışları üzerinden olumlu yaklaştıklarına işaret ederler. “Yerli” halkın göçmenlere yönelik tutumlarının “yerli” halka içkin olmaması, bilakis göçmenlerin kendilerini tanımladıkları kimlik üzerinden şekilleniyor olması ilgi çekicidir. Zira “yerli” halka yönelik olumlu algı esasen göçmenlerin kendi kimliklerini güzellemesiyle ilintilidir. “Yerli” halka dair olumlu ne varsa göçmenlerin kendi kimliklerinin yansımadır, buna mukabil “yerli” halka içkin olumsuz addedilen tüm özellikler de göçmen kimliğinin “olmadığı” nitelikler üzerinden tanımlanır.

Öteki’nin sahip olmadığı bir kimlik üzerinden kendi kimliğini tanımlamak öncelikle “olmayanları” tespit etmekten geçer. Göçmenlerin “yerli” halkla ilgili tanımladıkları ilk olumsuzlama “yerli” halkın kendileri gibi Türk tarihini “iyi bilmiyor” oluşuyla simgelenir. Tarihin iyi bilinmiyor olduğuna dair ilk çıkarım, göçmenlerin Türkiye’ye geldikleri yıllarda kendilerine yönelik Bulgar göçmeni, Bulgar, Hristiyan gibi ifadeler kullanılması üzerinden örneklenir. Kendi kimliklerine yönelen böyle bir yanlışlık “tarihin bilinmiyor” oluşuna yönelik bir algıyı genelleştirir:

“Biz zaten şunu diyoruz; biz Bulgar olsaydık buraya gelmezdik. Ne işimiz vardı burada? Biz Türk ve Müslüman olduğumuz için geldik bu topraklara. Beni üzen bir başka bir şey var. Buradaki insanlar tarihlerini çok

²⁶ 6. Katılımcı, (60-65, erkek, vizesiz, Kırcalı) ile mülakat, 7.11.2019, Sakarya.

²⁷ 10. Katılımcı, (65-70, kadın, vizesiz, Kırcalı) ile mülakat, 13.11.2019, Sakarya.

*iyi bilmiyor. Yani, Bulgaristan'da Osmanlı döneminden, buradan insanlar göç ettiğini ve orada uzun seneler yaşadığını ve en son Osmanlı savaşıdan sonra da göçlerin tekrar geriye dönük başladığını...."*²⁸

Göçmenlerin "yerli" halkla ilgili yaşadığı çatışmaların en şiddetlilerinin kadınların giyim kuşamı ve çalışması üzerinden şekillendiğini söylemek mümkündür. Görüşülen göçmen kadınların hepsi özellikle ilk yıllarda Sakarya'daki "kapalılığa" işaret etmiş, kendi giyim tarzlarının Sakarya halkı tarafından oldukça yadırgandığını, bu yadırgamanın içinin çeşitli imalarla doldurulduğunu belirtmişlerdir: "Sakarya'da geldiğimde, biz hepimiz açığız tabii. Geçerken böyle dışarıdan 'pü pü' yaptılar suratımıza böyle erkekler. Neden, biz açığız. O zaman açık insan mı vardı Adapazarı'nda, yoktu. Bizim gibi çalışan hanım mı vardı, yoktu."²⁹

Göçmen kadınların kıyafetlerinin Sakarya'da yadırgandığı, Bulgaristan'daki hayatlarına sirayet etmiş giyim-kuşam özgürlüğünün, Sakarya'daki hayatlarına teğet geçmediği aşıkardır. Anlatılardan anlaşıldığı üzere, göçmen kadınların yaşadıkları baskıların, erkeklerle ölçülemeyecek şekillerde cereyan ettiğinin altını çizmek gerekir. Yine de erkek göçmenlerin de tıpkı kadın göçmenler gibi eşlerinin giyim tarzlarının yadırganmasıyla ilgili hatıraları vardır:

*"Benim yadırgadığım olay, eşimin başı açıktı. Neredeyse başı açık olan, çalışan bir de benim eşimdi başka kimse yoktu. Ablam bundan rahatsız oldu mesela. Öğretmen olduğundan dolayı bir şey diyemediler ama kendi oğlunu everirken gelinine nasıl diyecek başını ört diye? Bu yüzden oğlan evlenirken onun evinden taşındık yani."*³⁰

Göçmenlerin farklı yaşadığı bir başka deneyim ise kadınların çalışması mevzusudur. Bulgaristan'da kadın-erkek çalışmaya alışkın olduklarını vurgulayan göçmenler, Sakarya'da kadınların çalışmasının tuhaf karşılanmasını anlamlandırmakta zorluk çekmişlerdir. Kadın göçmenlerin çalışması onları çeşitli kınamalar, iğnelemelerle karşı karşıya bırakmış, bu deneyimler otuz yıl sonra bile kadınların anlatırken en çok üzerinde durdukları hatıralardan olmuştur:

"Sabah erken iş başı yapıyorum bankada. Yaşlı amcalar da çıkmışlar camiden sabah namazında böyle bakıyorlar. Bir sabah amca dedi ki, kızım dedi ben seni kaç sabah beri görüyorum, bu saatte bizim Adapazarı'nda bayanlar çıkmaz ki bu saatte dedi. Evinde dedi, kocana kahvaltıyı hazırlarsın o da kahvaltısını yapıp işine gider. Sen nereye gidiyorsun? Veya bir yerden mi

²⁸ 1. Katılımcı, (59, erkek, vizesiz, Zagoriçe) ile mülakat, 23.10.2019, Sakarya.

²⁹ 9. Katılımcı, (74, kadın, vizeli, Kırcaali) ile mülakat, 13.11.2019, Sakarya.

³⁰ 5. Katılımcı, (65, erkek, vizesiz, Kırcaali) ile mülakat, 06.11.2019, Sakarya.

dönüyorsun, dedi. Yaşlı başlı bir amca. Ve benim böyle kaynar su döküldü gitti başımdan aşığıya.”³¹

Anlatıyı paylaşan görüşmeci, çalıştığı iş yeri içerisinde de çeşitli baskılara maruz kaldığını belirterek bu baskılara dayanamayıp işinden ayrılmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Yukarıdaki anlatının hemen hemen aynısı farklı şekillerde diğer kadın görüşmeciler tarafından da dile getirilir. Özellikle birkaç işte birden çalışıp para biriktirme gayesinde olan göçmen kadınlar, evlerinden erken saatlerde çıkıp evlerine geç saatlerde döndükleri için mahalleli tarafından “nereden” geldikleri ile ilgili çeşitli imalara maruz kaldıklarını, mahalleliyi çalıştıklarına inandıramadıklarını ifade ederler. Kadın göçmenler “sizin erkeğiniz yok mu” sorusuyla uğraşmak zorunda kalırken, erkek göçmenler “bakamıyorsan neden evlendin” serzenişleriyle karşı karşıya kalırlar. Bu örneklerden görüldüğü üzere, göçün ilk yıllarında günlük hayatta kadınların varlığının bile olağanüstü bir durum olduğu anlaşılır; zira kadın göçmenler örneğin yerleşmek için kiralık ev aramaya çıktıklarında, alışverişe gittiklerinde, işe gidip gelirken yahut sırf yolda yürürken bile çeşitli baskılarla yüz yüze geldiklerini aktarırlar.

Bulgaristan’daki karma sosyal hayatın ardından, tam da hayatlarını yeniden kurmak için kadın-erkek çalışıp para kazanmalarının gerekliliğine işaret ettikleri bir dönemde göçmenlerin karşı karşıya kaldığı mahalle baskısının, şehre uyum sağlamaya gayret edilen süreçte bir başka kırılma yarattığı anlaşılır. Bu kırılma, Sakarya’daki yaşam tarzının kendi yaşam tarzlarıyla uyuşmadığını ifade eden anlatılarla çoğu zaman eşlenme eğilimi gösterir. Bulgaristan göçmenleri Sakarya’daki halkın bazı alışkanlıklarının kendi yaşam tarzlarına, inandıkları değerlere uymayışını farklı anlatılarla örneklendirirler. Bebeklerinin sırtını batıl inançları dolayısıyla jiletleyenler, ortaokulda okulu bırakıp “biraz da öteki dünya için çalışacağını” söyleyen genç kızlar, 99 depreminin müziğe, güneş tutulmasına, dini yaşam tarzına uymayan davranışlar yüzünden gerçekleştiğine inananlar, akraba evlilikleri, her mahallede “konuşlandığı” ifade edilen tarikatlar gibi anlatılarla göçmenler, Sakarya’nın yaşam tarzına yönelik gariptedikleri olayları örneklendirirler. Özellikle akraba evliliklerinin Bulgaristan göçmenleri arasında kabul edilemez karşılandığı üzerine çok sık yorum yapılır. Tarikat ve cemaatlerden ötürü duyulan rahatsızlık ise yine aynı sıklıkta dile getirilir.

---

³¹ 7. Katılımcı, (61, kadın, vizesiz, Razgrad) ile mülakat, 13.11.2019, Sakarya.

Göçmenlerin Sakarya'da yaşadıkları sıkıntılardan bir tanesi de yukarıdaki ifadelerin arka planından anlaşılacağı gibi Sakarya'yı "kapalı" bulmalarıyla paralellik gösterir. Görüşmecilerden birinin Sakarya'da içerisinde kaldığı durum şu sözlerle dile getirilir:

"Ben burada başörtüsünü tartışacak değilim. Oruç meselesi mesela, tutmadığım zaman da tuttum derim. Sorsanız içki kullanmaz A... hoca diyecekler. Kullandığım da olmuştur. Bana da sorulunca ben de diyorum ki ben içmiyorum. (...) Ben oturduğum mahallede tedirginim. Eşime kızıma laf atmaları... Yanacaksın yanacaksın diye...Şimdi kızıma işte sen artık büyüksün nasıl böyle giyinirsin gibi..."³²

Bulgaristan'da inançlarını icra etmeye dair yasaklarla karşılaşmış göçmenlerin Sakarya'da bu sefer norm kabul edilen uygulamaları icra etmemeleri üzerinden baskı altına alınmaları düşündürücüdür.

Yerel adetlere dair benzerlikler yahut farklılıklar noktasına gelindiğinde, yerel adetlerden bahsederken görüşmecilerin bir kısmı kendi adetleri arasında hiçbir fark olmadığını ifade ederken, bir kısmı ise düğün, sünnet, mevlüt, cenaze gibi adetlerde birtakım farklılıklar bulunduğunu söyler. Örneğin; düğünlerin Bulgaristan'da daha kalabalık ve daha neşeli, daha canlı olduğunu ifade eden göçmenler; cenazelerin ve mevlütlerin ise daha duygulu, daha yoğun, daha içten geçtiğini belirtirler.

Sakaryalı olmak / Göçmen olmak

Çalışmanın sorularından biri de göçmenlerin kendi kimliklerini nasıl tanımladıkları ve "Sakaryalılık" kimliğinin işaret ettiği noktaların bu kimliğin örtüşüp örtüşmediği ile ilgiliydi. Göçmenlerin kendi kimliklerini "ne" olarak tanımladıkları sorusunun cevabı bu bağlamda neredeyse her göçmen için farklılık göstermektedir. Soruya verilen cevapların dışında, tüm görüşmeler dikkate alındığında, göçmenlerin farklı farklı kimlikleri üstlendikleri görülmektedir.

Göçmenler kendilerini en çok; Türk, Türkiye yerlisi, Avrupalı, Avrupa kültürüyle yetişmiş Türk, Türkiyeli, ülkesini çok seven Türk vatandaşı, göçmen, Bulgaristan göçmeni, Bulgaristan Türkü, Müslüman, Osmanlı Müslümanı, Osmanlı torunu, muhacir kimlikleri üzerinden tanımlarlar. Kendilerini tanımladıkları kimliklerin çeşitliliğine karşın Türk kimliğinin ortak olarak sahiplenilen en baskın kimlik olduğu

³² 5. Katılımcı, (65, erkek, vizesiz, Kırcalı) ile mülakat, 06.11.2019, Sakarya.

anlaşılır, zira bütün bu kimlikler Türk kimliği vurgulanmadan ele alınmaz.

Türklük dışında sahiplenilen en önemli kimlik göçmenliktir. Bu bağlamda göçmen kimliği mutlaka sahiplenilmesi gereken bir parça olarak karşımıza çıkar: *“Göçmeniz aslını inkâr etmeyeceksin. Biz göçmeniz, benim çoluğum çocuğum da göçmen, torunlarım da göçmen kalacak.”*³³ Göçmenliği inkâr etmek/göçmenliği inkâr etmemenin gerekliliği görüşmecilerin sıklıkla tekrarladığı bir söyleme işaret eder. Bu işaret, kendisini göçmen kimliğinden çok “yerli” olarak tanımlayan yahut göçmenliğini gizleyen kişiler olduğu izlenimini uyandırır. Bu izlenim, Sakarya’daki nüfus verilerine baktığımızda daha da güçlenir. Zira göç dalgasından önce, 1985 yılındaki nüfus verileri Bulgaristan’da doğduğunu söyleyen 53 kişinin varlığına işaret ederken göçün hemen ertesinde, 1990 nüfus sayımındaki verilerde bu sayı 1106’ya çıkar. 2000 yılına gelindiğinde ise sayının 112’ye düştüğü görülür.³⁴ Elbette verilerin toplanma biçimi gibi farklı sonuçlar doğuracak faktörler dikkate alınmadan kesin bir yorum yapılamaz; fakat göçmenlerin söylemleriyle birleştğinde elimizdeki veriler tahmin yürütmemize olanak sağlayabilecek niteliktedir.

Matruşka gibi açılan kimliklerin içinde göçmenlerin kendilerini “göçmenlik” kimliğine içkin olarak tanımlamaktan en memnun kaldıkları nitelik ise çalışkanlık üzerine kuruludur. Çalışkan olduklarına dair vurgu göçmenlerin en çok altını çizdiği özellikleridir: *“Ev yok, arsa yok, iş yok, para yok ama bizler çalışkanız. Bize bu çok söyleniyor, demek ki hak ediyoruz.”*³⁵ Göçmenler çalışkan olmalarının sebebini çoğunlukla Bulgaristan’da aldıkları eğitimle bağdaştırırlar. Bulgaristan’da aldıkları eğitimin niteliğine dair olumlu algıları, Türkiye’nin eğitim sistemine yaptıkları olumsuz vurgunun yanında oldukça dikkat çekicidir. Ezbere dayalı olmayan, öğrencinin okuduğunu yorumlama becerilerini destekleyen, lise sona kadar zorunlu olan, sadece teorik bilgiye dayalı değil pratiğin de önemsendiği, kaliteli bir eğitim sisteminin portresini çizen göçmenlerin Türkiye’deki eğitim sistemini en çok eleştirdiği noktalar eğitimin içeriğinin boş olması, temel kaygının öğrenmekten ziyade diploma almak olması, öğretmenliğin değersiz görülmesi ve düşük puanlı olması, sınıfların kalabalık olması, mesleki yönlendirme olmaması gibi konular üzerinde yoğunlaşır. Bu bağlamda Bulgaristan

³³ 6. Katılımcı, (60-65, kadın, vizesiz, Kırcalı) ile mülakat, 7.11.2019, Sakarya.

³⁴ Türkiye İstatistik Kurumu 1990 Yılı Genel Nüfus Sayımı Verileri, <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>, [Erişim tarihi: 25.04.2020]

³⁵ 8. Katılımcı, (62, kadın, vizesiz, Kırcalı) ile mülakat, 13.11.2019, Sakarya.

eğitim sistemiyle ilgili göçmenlerin duygusunun bir parça minnet içerdiği görülmektedir:

“(komünist rejim çalışkanlığı perçinleyen bir şey mi sorusu üzerine) *O da var, ama başka bir şey daha var, eğitim meselesi. Yani hakikaten bize doğruluğu, dürüstlüğü, çalışkanlığı aşıladılar yani. Yani şöyle söyleyeyim; mesela ben, Yetmiş Beş yılında hatırlıyorum. Bir Bulgar öğretmen geldi. İlden gelip gidiyordu köyde. Ben beşinci sınıftayım o zaman, ilkokulda. Derslerimizi takip ediyor, çok böyle, sıkı. Ondan sonra dedi ki: ‘Bir gün hazırlığınızı yapın, çalışma odanızı göreceğim’ dedi. Şimdi ben de eve geldim. Çok heyecanlıyım. Öğretmenimiz bize gelecek. İşte çalışma odamızı görecek ama çalışma odam diye bir şey yok. Ondan sonra, bir oda vardı. Boş bir oda... Bir hasır atıldı, bir masa konuldu, bir perde koydu annem falan böyle, hazır etti. O da benim sonraki zamanlar için çalışma odam oldu. Şimdi siz burada duyduğunuz mu öyle bir şey mesela?’³⁶*

Eğitilmiş olmaya ilişkin görülen kültürlülük, saygılılık, temizlik, dürüstlük yine göçmenlerin kendilerini nitelerken en sık kullandıkları ifadelerdir. Eğitim ve kültürün mütemmim cüzü olarak işaretlenen hoşgörü de göçmenler tarafından farklı veçhelerde görünür kılınır. Sakarya’nın kozmopolit yapısına işaret edecek şekilde diğer etnik gruplarla aralarında herhangi bir sürtüşme olmadığını; evlilik, komşuluk, arkadaşlık gibi farklı ilişki biçimlerini kurarken ve sürdürürken göçmenler olarak herhangi bir ayırım yapmadıklarının altını çizerler. Kendi ifadeleriyle demokratik olmak, kapsayıcı olmak, farklı etnik gruplar arasında ayırım gözetmemek göçmenlerin kendilerini takdir ettiği özelliklerin başında gelir: *“Biz belki Sakarya’nın, göçmenler, Sakarya’nın en demokratik düşünen etnik grubuyuz. (...) İnsanlar Laz mı, Arnavut mu, Boşnak mı onu asla sorgulamıyoruz.”³⁷* Bu bağlamda Sakarya’da yaygın olarak, etnik kökeni öğrenmek için sorulan “sen ne milletsin” sorusunun göçmenler açısından yadırganması bir anlama oturur. Zira görüşmecilerin bir kısmı zaman zaman karşılaştıkları bu soruyu oldukça yadırgadıklarını belirtirler: *“Adetler aşağı yukarı aynı, o anlamda garip gelmedi, sadece bize yasak olduğu için garip geldi yoksa yasak olmasaydı biz de böyle yapacaktık belki diye düşünmüşümdür. En çok garibime giden şey ise sen ne milletsin sorusu oldu...”³⁸*

Görüşmelerde, göçmenlerin kendilerine dair algılarının yanında “yerli” halka dair algılarını da anlayabileceğimiz söylemler yoğunlukla görülür. Görüşmeciler genellikle “yerli” halka dair doğrudan olumsuz

³⁶ 1. Katılımcı, (59, erkek, vizesiz, Zagoriçe) ile mülakat, 23.11.2019, Sakarya.

³⁷ 4. Katılımcı, (60-65, kadın, sınır dışı edilmiş, Kırcaali) ile mülakat, 30.10.2019, Sakarya.

³⁸ 6. Katılımcı, (60-65, kadın, vizesiz, Kırcaali) ile mülakat, 7.11.2019, Sakarya.

yorum yapmaktan kaçınırlar, buna rağmen nadiren direkt olarak, bazen de dolaylı olarak söylemlerinin arasından Sakarya halkına dair hayal kırıklıkları açıkça belirir:

“Kültürlü değil bizim milletimiz, çok çok çok kötü. Saygı yok aramızda. (...)Sakarya milleti de çok çok cahil, çok kötü. Vallahi, ben açık açık söylüyorum. (...)Sakarya’ya inemiyorum, dedim ya; insanların yanlışlıklarından. (...) Çok tersliyorlar, anlayışlı değil. Böyle bir problem var. Adapazarı’nda Sakarya işte, tam istediğim gibi değil. Çünkü biz Avrupalıyız, başka görüşlüyüz.”³⁹

Göçmenlerin tüm söylemleri birleştirildiğinde karşımıza çıkan tablo, Sakarya “yerlilerini” cahil, kültürsüz, saygısız, kaba, anlayışsız, neşesiz, kapalı, maddiyatçı buldukları üzerinden şekillenir. Bu algı, göçmenlerin kendilerini / birbirlerini kültürlü, eğitilmiş, dürüst, ahlaklı, çalışkan kimseler olarak görmelerinde ve bu tanımlamalar üzerinden bir Bulgaristan göçmeni üst kimliği yaratmalarında etkili olur: *“Biz burada Bulgaristan’ın farklı yerlerinde olsak da kader arkadaşınız, ben ona güvenirim çünkü o Bulgaristan eğitimi almış. Dürüştür, sözüne sadıktır, hırsızlığı yoktur, kültür seviyesi yüksektir, bitti!”⁴⁰*

Peki göçmenler kendilerini Sakaryalı gibi hissediyorlar mıdır? Sakarya “yerlilerine” attettikleri değerler kendi kimliklerini kurgularken karşılıklarına nasıl çıkmaktadır? Bu alt soruları anlamlandırabilmek için sorulan “kendinizi Sakaryalı olarak görüyor musunuz/hissediyor musunuz” sorusuna görüşülen göçmenlerin bir kısmı kendisini Sakaryalı gibi hissettiği cevabını verirken bir kısmı ise kendisine Sakaryalı diyemediğini ifade etmektedir. Sakaryalı gibi hissetmediğini söyleyen göçmenlerin temel sebeplerinin Sakarya halkıyla farklı görüş ve yaşam tarzlarını paylaşmaları ve/veya Sakarya’ya bağlanacak akrabalık ve yakınlık ilişkilerini kuramamaları olduğu gözlenir. Sakaryalı gibi hisseden göçmenlerin temel motivasyon kaynaklarının ise evlerinin, ailelerinin ve akrabalarının Sakarya’da olması, Sakarya’nın ikliminin, yeşilliğinin kendilerine iyi gelmesi olduğu anlaşılır. Göçmenlerin Sakaryalı hissetmeye dair sundukları argüman dikkat çekicidir, zira bu söylem evlerinin ve ailelerinin olduğu herhangi bir yerin göçmenler için çekici olabileceği anlamına gelebilir. Diğer taraftan iklimin ve doğanın daha önce de işaret ettiğim üzere geldikleri memlekete benzemesi Sakarya’ya atfedilen önemin bir miktar altını oymaktadır. İklim ve çevrenin güzelliği Sakarya’ya has yahut Sakarya’da tanıdıkları ve beğendikleri özellikler olmaktan ziyade memleketlerine benzerlik

³⁹ 2. Katılımcı, (65, erkek, vizeli, Osmanpazarı) ile mülakat, 23.10.2019, Sakarya.

⁴⁰ 8. Katılımcı, (62, kadın, vizesiz, Kircaali) ile mülakat, 13.11.2019, Sakarya.

üzerinden tanımlanmıştır. Dolayısıyla Sakarya'ya kendi "memleketlerine" olan benzerliği dolayısıyla önem atfedilmiştir.

Bu durumda Sakarya'nın göçmenlerin gözündeki anlamı muğlaklaşmış görünür. Sakarya'nın kültürel yapısı ve yerleşik adetleri göçmenlerin alışkın olmadığı, bilakis 30 yıl sonra bile çoğunlukla eleştirdikleri bir konumda durur. Bu kültürel yapıya angaje olamadan yahut bu kültürel yapıyı eleştirerek; aynı zamanda kendi göçmen kimlikleri üzerinden kurdukları arkadaşlık ilişkilerinin şehirde yaşamaya dair en hayati bağlar olduğuna işaret eden göçmenlerin şehre uyum sağladıklarını söylemek, şehirle kurulan bağların bir anlamda gereklilik/zorunluluk yönünün ihmal edilmesi anlamına gelmemekte midir?

Sonuç ve Değerlendirme

Göçmenlerin yerel halkla etkileşimlerinin sürecin önemli bir parçası olduğu fikrinden yola çıkarak hem kendilerine dair kimlik kurgularının hem de yerel halka dair imajlarının şehre uyum sağlamadaki etkisinin incelenmesinin hedeflendiği çalışmam, özellikle aşağıda ifade ettiğim bazı konulara dair sorulara cevap vermek kadar yeni soruları öne çıkarmayı da önemsemektedir. Verilmeye çalışılan cevaplar ve çalışmanın sorduğu yeni soruları bu bölümde aktarmaya çalışacağım.

Sakarya'ya yerleşme nedenini sorduğum göçmenler aile ve akrabalarının Sakarya'da olması, Sakarya'nın iklim ve bitki örtüsünün göç ettikleri coğrafyaya benzemesi ve Sakarya'ya memur olarak atanmaları olmak üzere 3 başlık altında yerleşme nedenlerini sıralamışlardır. Bunların arasından, daha önce farklı bölgelerde yapılan birçok saha araştırmasıyla da uyum sağlayacak şekilde aile, akraba ve arkadaşlarının şehirde olmasının ana etken olduğu görülmektedir. İkinci olarak, iklim ve bitki örtüsünün göç ettikleri "memleketleriyle" benzerlik göstermesi Sakarya tercihlerini açıklayan bir başka faktör olmaktadır. Bu durum sadece Sakarya özelinde vuku bulmamış; örneğin bir başka çalışmada Bursa'ya yerleşen göçmenlerin de şehri memleketlerine benzerlik üzerinden değerlendirdiği ortaya konulmuştur.⁴¹ Bu bağlamda derinlikli bir çalışmada göçmenlerin Türkiye'yi vatan olarak görüyor olmaları; fakat diğer yandan da bir yerin vatan olması için gerekli

---

⁴¹ Nihan Çiğerci Ulukan, "Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008): 167.

koşulları Bulgaristan'daki "vatanları" ile olan benzerliklerinin belirliyor olması tespiti ayrıntılı incelenebilir.

Vasileva, makalesinde 1989 göçünün sadece asimilasyon politikalarından kaçmak için değil, serbest ekonomi sahasında bulunan Türkiye'nin vatandaşlarına sağladığı imkanlardan yararlanmak yahut daha iyi bir yaşam, daha fazla para ve göçmen işçi olarak Batı Avrupa'ya açılma ihtimalini elde etmek için de gerçekleşmiş olduğunu ifade etmektedir.⁴² Benim saha çalışmamda, özellikle ilk aylarda, Jivkov rejimi henüz yıkılmadan gelen göçmenlerin asimilasyon politikalarından önce hayatlarından memnun olmalarına rağmen Bulgaristan'da yaşadıkları sancılı süreç sonunda Türkiye'ye hiçbir beklentiyi kurgulayacak zamanları kalmadan göç etmek zorunda kaldıkları sonucu çıkmaktadır. Sakarya'ya yerleşmiş olmaktan ötürü memnun olan göçmenler olduğu gibi pişman olan yahut kendi kültürel özelliklerine yakın olduğunu düşündükleri şehirlere yerleşmiş olmayı tercih eden göçmenler de bulunmaktadır. Sakarya'ya yerleşmiş olmaktan pişman olmadığını dile getiren göçmenlerin en önemli kanıtı 1999 depreminde şehri terk etmemeleridir. Pişman olmuş yahut başka yerlerde yaşamayı tercih etmiş olmayı isteyenlerin en önemli argümanı ise Sakarya'daki kültürel değerlerin kendi kültürlerine uymayışı üzerinden şekillenmektedir. Göçmenler pratik olarak bilmedikleri bir şehre, ülkeye, rejime yerleşmekten ötürü hem gündelik hayatta hem de "yerli" halkla olan ilişkilerinde çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Yine de hiçbir görüşmeci Türkiye'ye yerleşmiş olmaktan ötürü pişman olduğunu beyan etmemiş, "Türk" kimliklerini ön plana çıkararak bu kimliklerin eşlendiği coğrafyanın Türkiye olması üzerinden yaşadıkları sıkıntıları adeta "sineye çekmişlerdir". Bu söylemle uygun olacak şekilde, Bulgaristan'da kalsalardı yahut geri dönselerdi daha iyi bir konumda olabileceklerine, fakat Türkiye'nin kendi "vatan"ları olduğuna dikkat çeken görüşmeciler bulunmaktadır.

Yanı sıra, özellikle geri dönenlerle ilgili pejoratif yorumlar dikkate alındığında bu iki unsurun Türk kimliklerini besleyen işlevsel bir noktaya tekabül ettiği sonucuna ulaşılabilir. Türkiye'de yaşıyor olmaktan "asla" pişman olmamak, geri dönmeyi bir gün bile istememek/düşünmemek Türk kimliğini pekiştiren ve vurgulayan söylemlerdir. Ayşe Parla, Türk milliyetçiliğinin ön plana çıktığı literatürde Bulgaristan Türkleri ile Türkiye Türklerinin "ayrılmaz bir bütün" şeklinde ele alınışının, Bulgaristan Türklerinin etnik ve kültürel özlerinin korunduğuna işaret eden "akrabalık ruhuna" yapılan

---

⁴² Vasileva, *Bulgarian Turkish Emigration*, 348.

vurgunun “ne pahasına olursa olsun” sürdürüldüğünün altını çizmektedir.⁴³ Belki de incelenmesi gereken Türkiye’de “ödedikleri bedellere” vurgu yapan -keza çektikleri sıkıntılar vurgu yapılmaya da berrak bir şekilde görülebilir- göçmenlerin de Türk milliyetçiliğine atfedilen diskurun tam içinden söylem üretme dinamikleri olmalıdır.

Göçmenlerin “yerli” halkla etkileşimleri Elchinova’nın İzmir’de yürüttüğü saha çalışmasında işaret ettiği çıktılarla da benzerlik gösterecek şekilde uyum sorunlarıyla örülüdür. Bulgaristan’daki kapalı rejim yapısı sebebiyle Türk toplumu hakkında ya hiç bilgiye sahip olmayan ya da çok az bilgisi olan Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye’de nasıl giyineceklerinden nasıl konuşacaklarına yahut nasıl davranacaklarına kadar gündelik hayatın yaşanış biçimlerinden hiçbirine tam anlamıyla haiz olamadıklarına, hakim kültüre aşinalığın eksikliğinin göçmenleri toplumda “marjinal” bir konuma yerleştirmiş olduğuna işaret eden Elchinova, göçmenlerin akrabalarının yanında yaşamasının bu durumla birebir bağlantılı olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁴⁴ Ayşe Parla da Bulgaristan Türklerinin Bulgaristan’da “Türk” oldukları için eziyet gördüğünü, Türkiye’de ise “Bulgar” görüldükleri için marjinalize edildiğine dikkat çekmektedir.⁴⁵ Neticede her iki saha çalışmasının çıkardığı sonuç benim çalışmamla uyumlu olacak şekilde sosyal adaptasyonun göçmenler için kolay olmadığı yönündedir.

Göçmenlerin Türkiye’ye adaptasyonu, yukarıda işaret ettiğim üzere, yaşam biçimlerinin ve kültürel arka planlarının farklılığı nedeniyle kırılmalarla doludur. En önemli kırılmalardan biri, kadınların giyim-kuşamı ve çalışması üzerinden gerçekleşmiştir. Göçmen kadınların giyim kuşamı ve çalışma hayatına katılmasının “yerli” halkla göçmenlerin arasındaki ilişkiyi germesi ve özellikle göçmen kadınların maruz kaldığı baskılar Bursa, Ankara, İzmir, Eskişehir, Çanakkale gibi farklı özelliklere sahip illerde çalışan araştırmacıların da dikkat çektiği önemli bir konudur.⁴⁶ Gizem Kılıçlı ise Bulgaristan’a geri dönen kadınların

⁴³ Ayşe Parla, “Longing, Belonging and Locations of Homeland among Turkish Immigrants from Bulgaria”, *Southeast European and Black Sea Studies*, c.6, s.4 (2006): 563-557, s. 545.

⁴⁴ Elchinova, “Alien by Default”, 103.

⁴⁵ Parla, “Longing, Belonging and Locations”, 546.

⁴⁶ Elchinova, “Alien by Default”, Çiğerci Ulukan, **age**; Asya Durmaz, “Bitmeyen Muhacirlik: Balıkesir’de Göçmen Konutlarında Yaşayan 1989 Bulgaristan Göçmenleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019); Coşkun Borlat, “1989 Zorunlu Göçü Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu: Çanakkale Şirinköy Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Araştırma”, (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019); Cemile Bayraklı, “Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları’nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği”, (Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

deneyimlerini ele aldığı çalışmasında Bulgaristan Türkü kadınların geri dönüşünde “yabancı” görüldüklerine dair söylemlerin ve Türkiye’de karşı karşıya kaldıkları baskı ve ayrımcılığın tuttuğu yeri anlatılar aracılığıyla deşifre etmektedir.⁴⁷

Göçmenler şehre uyum sağlamayı, dayanışma ağlarının ipliklerini sınımsız örmeye çalışmak suretiyle gerçekleştirmişler, bu doğrultuda kendi kimliklerini kurguladığı noktalar, aralarındaki dayanışma bağlarının ilmeklerini atma işlevi görmüştür. Göçmenlerin “yerli” halk karşısında kendi kimlik kurguları iyi kalpli, temiz, saygılı, çalışkan, yardımsever, eğitilmiş, kültürlü, hoşgörülü, dürüst, açık fikirli gibi değerler üzerinden tanımlanır. Suat Kolukırık da ‘çalışkan’, ‘dürüst’, ‘temiz’ ve ‘Avrupalı’ gibi tanımlamalarda bulunan göçmenlerin “yerlileri” kendilerinin ötekisi olarak kurguladıklarından bahsetmektedir.⁴⁸ Hasan Şen, 435 kişiyle anket, 15 kişiyle ise derinlemesine görüşmeler yaparak biçimlendirdiği çalışmasında göçmenlerin “yerli” halkı cahil, cimri, tembel, ikiyüzlü gibi tanımlamalar aracılığıyla nitelendirdiği sonucuna ulaşmıştır.⁴⁹ Benim çalışmamda da benzer şekilde, göçmenlerin “yerli” halkı algılayış biçimi ve “yerli” halka attıkları kimliğin nüvelerinin, kendi kimliklerine attıkları tanımlamalarla taban tabana zıt olduğu görülür. Göçmenlerin kendi kimliklerinin karşısına oturttukları “yerli” halk; cahil, saygısız, kaba, anlayışsız, neşesiz, kültürsüz, kapalı, bilgisiz gibi tanımlamalar aracılığıyla kurgulanmıştır.

Dikkat çekici nokta, Mehmet Hacısalihoğlu’nun da Magdalena Elchinova’nın da tıpkı göçmenlerin Sakarya “yerlilerine” attığı

2007); Gizem Kılıçlı, “Bulgaristan Türkü Göçmen Kadınlarının Öz-Kimlik İnşası”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.36 s.1 (2019): 150-162; Gülbahar Kurtuluş, *Bulgaristan Türklerinin Göç Hikayeleri: Bir Sözlü Tarih Denemesi*, 2.bs (Ankara: Karakum, 2019); Hasan Şen, “Çoklu Sadakat Ekseninde Türk Göçmenleri”, *Sosyoloji Dergisi*, c.1, s.12-13 (2004): 37-60; İlhan Zeynep Karakılıç, “The Work Strategies and Experience of the Wave of 1989 Immigrants from Bulgaria Settled in Ankara”, (Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007); Jale Balaban, Fatme Fevzi Mehmed, “1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kültürlerarası İletişim Pratikleri: Eskişehir Örneği”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, c. 8, s. 3 (2014): 5-34; Özge Kaytan, “Gendered Citizenship: Experiences and Perceptions of the Bulgarian Turkish Immigrant Women”, (Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014); Sercan Eklemezler, “Toplumsal Hafıza ve Mekan: Bulgaristan Göçmeni Kadınların Deneyimleri ve Bursa Göç Tarihi Müzesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018); Suat Kolukırık, *Bulgaristan’dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği*, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, c.30, s.1 (2006): 1-13.

⁴⁷ Gizem Kılıçlı, “Bulgaristan Türkü Göçmen Kadınlarının”, 150-162.

⁴⁸ Suat Kolukırık, “Bulgaristan’dan Göç Eden Türk Göçmenlerin”, 1-13, s. 5.

⁴⁹ Hasan Şen, “Çoklu Sadakat Ekseninde”, 37-60.

tanımlamalarda görüldüğü gibi; Bulgaristan’da, Bulgaristan Türklerine yönelik benzer ifadelerin olduğuna işaret etmesidir. Hacısalihioğlu, Türklere Bulgaristan’da “en uzak ötekiler” ve “yeterince modern ve laik olmayanlar” dendiğini aktarır.⁵⁰ Elchinova da benzer şekilde Bulgaristan Türklerinin ulusal çoğunluktan “farklı olarak” eğitimsiz, geleneksel (kapalı), vasıfsız (kültürsüz), az-gelişmiş, muhafazakâr gibi sıfatlarla tasvir edildiklerini ifade eder. Elchinova, bu pejoratif algının beslenme noktalarının kırsal nüfusta yoğunlaşmış olan Türk azınlığın Bulgar çoğunluğa göre daha vasıfsız işlerde çalışması, eğitim oranlarının düşük olması, erken evlilikler ve çok çocukla bezenmiş geniş ailelerin yaygınlığı, kadın-erkek eşitliğine dair muhafazakâr düşünceler nedeniyle bu şekilde çizildiğini söyler.⁵¹ Bunun dışında Bulgaristan’da çoğunluktan azınlığa, göçmenler örneğinde ise azınlıktan çoğunluğa yönelmesi açısından bile baktığımızda, iki imajın kurulum nedenleri birbirinden farklıdır. İşaret etmek istediğim nokta kimliğin ötekisinin benzer imajlarla tasvir edilebileceği, keza göçmenlerin de kendi kimliklerini Sakaryalıya yekpare bir vücut atfederek Sakaryalı heyulası üzerinden kurgulamaları üzerinedir. Böylece göçmenler, Elchinova’nın da işaret ettiği üzere, ev sahibi topluluğun yaşam tarzından daha iyi, daha medeni ve “Avrupalı” olarak tanımladıkları ve kendi gruplarının özsaygısının kaynağını buldukları belirli bir yaşam tarzına bağlılıklarını ifade etmişlerdir.⁵² Benzer bir bakış açısı Suat Kolukırık’ın ve Hasan Şen’in bahsedilen çalışmasında, Asya Durmaz’ın 2019 yılında Balıkesir’i örneklem seçtiği yüksek lisans tezi kapsamında, Jale Balaban Sarı ve Fevziye Mehmed’in Eskişehir örneklemlerinde çalışmasında da ele alınır.⁵³

Farklı çalışmalarda ise Türkiyeli Türkler ile Bulgaristan Türklerinin “ortaklığına” vurgu yapılarak uyum sürecinin “kolaylaşmış” olduğu varsayılmıştır.⁵⁴ Bu noktada, etnik kimlik ve “Türk” kültürü hususunda

⁵⁰ Mehmet Hacısalihioğlu, “Göç Kavramı, Tarih Yazımı ve Kamuoyu”, 89 *Göçü: Bulgaristan’da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç*, ed: Neriman Ersoy – Hacısalihioğlu, Mehmet Hacısalihioğlu, (İstanbul: Balkar & Balmed, 2012): 31-74, s. 38.

⁵¹ Elchinova, “Alien by Default”, 90-93.

⁵² Elchinova, “Alien by Default”, 87-110.

⁵³ Jale Balaban, Fatme Fevzi Mehmed, “1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kültürlerarası İletişim Pratikleri: Eskişehir Örneği”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, c. 8 s. 3 (2014): 5-34, 31.

⁵⁴ Nuri Korkmaz, Ayhan Öztürk, “Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye’deki İskan ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu”, *ANKASAM*, c.1, s.3 (2017): 268-289, s. 284; Yıldırım Şafak Üstün, “Bulgaristan’dan Yalova’ya Göç Eden Türklerin Sosyo-Kültürel Yaşamı ve Sürec İçindeki Değişimi”, (Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018): 67; Yücel Yiğit, “Balıkesir’de 89 Göçü”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 15, s. 28-1 (2012): 158-173, s. 157; Turhan Çetin, “Bulgaristan’daki Soydaşlarımızın Türkiye’ye Göç Etme Süreçlerini Etkileyen Bazı Değişkenlerin

“yerli” halk ile ortak bir politik geçmiş, Bulgaristan’a ait gündelik yaşam kültürü ve eğitim sistemi aracılığıyla Bulgar halkı ile ortaklaşan göçmenlerin, neden Türkiyeli Türklerle daha çok ortak noktası olduğu düşünülmüştür yahut hangi saiklerle her iki gruptan da ayrılmıştır noktası yine ele alınması gereken sorulardan bir tanesi olabilir.

Göçmenler kendi kimliklerine içkin gördükleri parçaların çoğunu Bulgaristan eğitimi sayesinde kazandıklarını ifade etmişlerdir. Bulgaristan’da verilen eğitimin göçmenlerin kimliklerine dair sahiplendikleri değerlerin orijini olması da ele alınması gereken bir konudur. Kendi kimliklerini Bulgaristan eğitimi almak üzerinden kuran göçmenlerin eğitimin getirdiği sıfatları kullanarak “yerli” halkla aralarına mesafe koyduğu sonucu çalışmamın çıktılarında biridir. Bu çıktıdan yola çıkarak soru işaretim, çocuklarının Bulgaristan eğitimine ya hiç maruz kalmadığı ya da çok sınırlı süre maruz kaldığı düşünüldüğünde göçmen çocuklarının “yerli” halkın pejoratif tanımından ayrıştıkları yerlerin neresi olduğu noktasıdır. Zira göçmenler kendi çocuklarından bahsederken sıklıkla kendi kimliklerinin yansımalarının çocuklarında da belirdiği tespitinde bulunmuşlardır. Yanı sıra, çocuklarının da göçmen ruhunu taşıdığına işaret eden anlatılar mevcuttur: “Yani bir Amerikalıya da sorsanız, benim dedem İrlandalı diyecek, değil mi? yani o çünkü aile içinde, nesilden nesile derler ya, toplum hafızasıdır. Bizim toplumumuzun hafızasından o silinmeyecek.”⁵⁵

Bu doğrultuda, evdeki eğitim kamusal eğitimin önüne geçiyorsa göçmen çocuklarının aynı değerleri taşıması anlamlıdır; aksi durumda, yani kamusal eğitimin evdeki eğitimin önüne geçtiği varsayılıyorsa, -ki göçmenlerin Bulgaristan eğitimine yaptıkları vurgu bu anlayışa tekabül etmektedir- ikinci neslin kendi kimliklerini nereden kurguladıkları sorusu anlam taşır. Bu bağlamda eğer ikinci nesil kendisini göçmen olarak niteliyorsa, göçmenlik bağlarını hangi saikler üzerinden kurguluyor sorusu bir başka derinlikli araştırmanın konusu olabilir.

Dayanışma ağlarının bütünleşme hususunda yarattığı hayati bağa atıfta bulunarak kimlik kuruluşunu ile şehirle uyum sağlama pratiklerini

---

İncelenmesi”, *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, c. 8. s.1 (2008): 55-77, s. 56; Coşkun Borlat, 1989 Zorunlu Göçü Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu: Çanakkale Şirinköy Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Araştırma, (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019):161; Cemile Bayraklı, Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları’nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği, (Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007): 139,140; Gülbahar Kurtuluş, *Bulgaristan Türklerinin Göç Hikayeleri: Bir Sözlü Tarih Denemesi*, 2.bs (Ankara: Karakum, 2019): 180.

⁵⁵ 4. Katılımcı, (60-65, kadın, sınır dışı edilmiş, Kırcalı) ile mülakat, 30.10.2019, Sakarya.

birlikte düşündüğümüzde özellikle göçmenlerin “biz” kimliği üzerinden aile, akraba ve arkadaşlarını tanımlaması bu bağların kuvvetli kurulmasını sağlayarak şehirle bütünleşme pratiklerini güçlendirmiş olabilir; zira şehirle kurulan ilişki, yakınlık bağları üzerinden tanımlanmış ve Sakaryalılık algısı bu yakınlık bağlarına atıfta bulunmuştur. Öte yandan, “biz” ile “onlar” arasındaki ayrımın belli bir mesafede konumlanması, özellikle dayanışma ağlarının sürekliliğinin varlığıyla bütünleşmeyi desteklerken, dayanışma ağlarının olmayışı yahut mesafenin makasının dayanışma ağlarının gücünü kırarak ölçüde açık olması şehirle bütünleşmeyi güçleştirmektedir. Bu durumda yaşam memnuniyetinin ekonomik olanaklarla sınırlı kaldığı, Sakaryalılık kimliğinin üstlenilemediği, salt mekânsal bir var olma üzerinden şehirle bağlantı kurulabildiği gözlenir.

Bu durumda üzerinden 30 yıl da geçse kendilerini yerleştikleri şehrin bir parçası hissedememiş, “şehirle bütünleşememiş” anlatıları es geçmeden yahut Türk kimliğinin birleştirici tutkal olduğu ve göçmenlerin yaşadıkları sıkıntıların bu tutkal içerisinde görünmez kılındığı bir anlatıdan ziyade uyumsuzluğa veya zoraki bir uyuma işaret eden anlatılara da kulak vermek kıymeti iade etmenin bir yolu olabilir: “(Sakarya’ya uyum sağlamaya) *Mecbur kaldık kızım, mecbur kaldık, çocuklarımız için mecbur kaldık.*”⁵⁶

---

⁵⁶ 7. Katılımcı, (61, kadın, vizesiz, Razgrad) ile mülakat, 13.11.2019, Sakarya.

Kaynakça

- Balaban, Jale, Fatme Fevzi Mehmed. "1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kültürlerarası İletişim Pratikleri: Eskişehir Örneği". *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*. c. 8 s. 3 (2014): 5-34.
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan Modernite*. çev: Sinan Okan Çavuş. 3. Bs. İstanbul: Can Yayınları, 2018.
- Bayraklı, Cemile. "Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği". (Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).
- Berry, John W. "Acculturation: Living Successfully In Two Cultures." *International Journal of Intercultural Relations*. c. 29. s. 6 (2005): 697-712.
- Bilgin, Nuri. "Kültür Değişmeleri ve Kimlik Sorunları", *Aramızdan Ayrılışının 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu*, 2-3 Kasım 2009, (Ankara: Gazi Üniversitesi Rektörlüğü yayınları, 2009):161-188.
- Borlat, Coşkun. "1989 Zorunlu Göçü Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu: Çanakkale Şirinköy Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Araştırma". (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).
- Ciğerci Ulukan, Nihan. "Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği". (Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).
- Çetin, Turhan. "Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Nüfusun Dağılımını Etkileyen Coğrafi ve Kültürel Faktörler". *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) 6. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler*. 3-5 Kasım 2010. (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2011): 71-82.
- _____. "Bulgaristan'daki Soydaşlarımızın Türkiye'ye Göç Etme Süreçlerini Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi". *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. c. 8. s.1 (2008): 55-77.
- Durmaz, Asya. "Bitmeyen Muhacirlik: Balıkesir'de Göçmen Konutlarında Yaşayan 1989 Bulgaristan Göçmenleri". (Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

- Eklemezler, Sercan. "Toplumsal Hafıza ve Mekân: Bulgaristan Göçmeni Kadınların Deneyimleri ve Bursa Göç Tarihi Müzesi". (Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018).
- Elchinova, Magdalena. "Alien by Default: The Identity of the Turks of Bulgaria at Home and in Immigration". *Developing Cultural Identity in the Balkans: Convergence vs. Divergence*. R. Detrez and P. Plas. (Brüksel: P.I.E.-Peter Lang, 2005): 87-110.
- Hacısalihioğlu, Mehmet. "Göç Kavramı, Tarih Yazımı ve Kamuoyu", 89 *Göçü: Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*. ed: Neriman Ersoy - Hacısalihioğlu, Mehmet Hacısalihioğlu. İstanbul: Balkar & Balmed, 2012: 31-74
- Hall, Stuart. "Who Needs Identity". *Questions of Cultural Identity*. ed: Stuart Hall, Paul Du Gay, Sage, 2003: 1-17.
- Karakılıç, İlhan Zeynep. "The Work Strategies and Experience of the Wave of 1989 Immigrants from Bulgaria Settled in Ankara". (Yüksek Lisans Tezi. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).
- Kayapınar, Ayşe. "Bulgar Tarihçilerinin Komplote Teorilerinden Örnekler ve Bunların Bulgaristan'daki Türk Azınlığına Etkileri". 89 *Göçü: Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, ed: Neriman Ersoy - Hacısalihioğlu, Mehmet Hacısalihioğlu. İstanbul: Balkar & Balmed, 2012.
- Kaytan, Özge. "Gendered Citizenship: Experiences and Perceptions of the Bulgarian Turkish Immigrant Women". (Yüksek Lisans Tezi. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).
- Kılıçlı, Gizem. "Bulgaristan Türkü Göçmen Kadınlarının Öz-Kimlik İnşası". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. c.36 s.1 (2019): 150-162.
- Kolukırık, Suat. "Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği". *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. c.30. s.1 (2006): 1-13.
- Konukman, Ercüment. *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan*. haz: Kutlay Doğan. Ankara: Türk Basın Birliği, 1990.
- Korkmaz, Nuri, Ayhan Öztürk, "Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye'deki İskan ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu", *ANKASAM*, c.1, s.3 (2017): 268-289.

- Kurtuluş, Gülbahar. *Bulgaristan Türklerinin Göç Hikayeleri: Bir Sözlü Tarih Denemesi*. 2. bs. Ankara: Karakum, 2019.
- Lütem, Ömer E, *Türk – Bulgar İlişkileri 1983 – 1989*. Ankara: ASAM Yayınları, 2000.
- Parla, Ayşe. “Longing, Belonging and Locations of Homeland among Turkish Immigrants from Bulgaria”. *Southeast European and Black Sea Studies*. c.6. s.4 (2006): 563-557.
- Schnapper, Dominique. *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. çev: Ayşegül Sönmezay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Stets, Jan E, Peter J. Burke. “Identity Theory and Social Identity Theory”. *Social Psychology Quarterly*. c. 63. s. 3,(2000): 224-237.
- Şen, Hasan. “Çoklu Sadakat Ekseninde Türk Göçmenleri”. *Sosyoloji Dergisi*. c.1, s.12-13 (2004): 37-60.
- Üstün, Yıldırım Şafak. “Bulgaristan’dan Yalova’ya Göç Eden Türklerin Sosyo-Kültürel Yaşamı ve Süreç İçindeki Değişimi”. Yüksek Lisans Tezi. İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Vasileva, Darina. “Bulgarian Turkish Emigration and Return”. *International Migration Review*. c. 26. s. 2 (1992): 342-352.
- Yiğit, Yücel. “Balıkesir’de 89 Göçü”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. vol. 15, no. 28-1 (2012), 158-173.
- Türkiye İstatistik Kurumu 1990 Yılı Genel Nüfus Sayımı Verileri, <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>, [Erişim tarihi: 25.04.2020]